

Prof. dr. Ismail Hadžiahmetović

PRILOG HISTORIJI RAZVOJA ZDRAVSTVENE SLUŽBE U GRAČANICI

Sjećajući se na svoje službovanje u Gračanici, u ovom prilogu pokušao sam iznijeti neke činjenice o razvoju zdravstva u Gračanici u periodu 1958. – 1960., važne i značajne pomake u organizaciji i razvoju posebnih vidova zdravstvene službe kao što su: prvi sistematski pregledi učenika i nastavnika osnovnih škola na teritoriji opštine Gračanica, realizacija sistematskih pregleda radnika nekih preduzeća, osnivanje i početak uspješnog rada Savjetovališta i stacionara za djecu, osavremenjivanje higijensko-epidemiološke službe i sanitarne inspekcije, uvođenje preventivne i patronažne službe na terenu, zdravstveno prosvjeđivanje, edukacija kadrova itd.

Pošto mi je istekla radna obaveza u Domu zdravlja Foča, na službu u Gračanicu došao sam 10. januara 1958. godine po dogovoru sa tadašnjim v.d. upravnikom Doma zdravlja u Gračanici dr. Ibrahimom Eminovićem. Ubrzo nakon mog dolaska, došao je i dr. Ante Planjar.

Kadrovska struktura

U to vrijeme u službama Doma zdravlja bili su zaposleni: *zubari dentisti*: Štefo Bačaj i Fahrudin Aganović; *zubotehničari*: Zulfija Ramić i Mustafa Beganović; *laborant* Boro Nedeljković; *babice*: Bisera Halilbegović, Katica Ivanišević, Lutvija Salkić i Vera Jovanović; *bolničari*: Ahmet Beganović, Muharem Memić, Zijo Đulić, Mehmed Kozarić, Osman Konjić; *sestre*: Marija Čelan, Bahta Duraković, Marica Kurtagić, Slavka Đurđević; *higijeničari*: Rasim Voloder i Muhamed Vehabović; *medicinar*: Meho Brkić. Nešto kasnije su pristigle mlade diplomirane babice: Tifa Zildžić, Behka Jahić i Ra-

dojka Lazić.

U *administraciji i ostalim službama*, koliko se sjećam, radili su: Kemal Osmanbegović, šef računovodstva i Lejla Brkić, službenica, Jusuf Junuzović, ekonom; Nevenka Gašić i Dušanka Dejanović, službenice u kartoteci; Marija Pavlović, kuharica; Sulta Alečković i nekoliko radnica u vešeraju; vozači: Sejdo Šerifović i Abdurahman Cviko. U takozvanim pomoćnim službama spomenuo bih još jednog kočijaša, čuvare, portire, nekoliko radnica u kuhinji i nekoliko radnika u krugu Doma zdravlja.

U terenskim ambulantomama Doma zdravlja radio je po jedan bolničar: u Doborovcima Hasan Džananović, u Lukavici Hasib Mujkanović i u Brijesnici Suljo Kadrić. Imena bolničara u ambulanti u Boljaniću se ne sjećam.

U Antituberkuloznom dispanzeru Doma zdravlja Gračanica, jednom ili dva puta sedmično, poslove pneumoftiziologa obavljali su specijalisti iz Tuzle: dr. Mustafa Šehović i dr. Ismet Kabil. Nadzor nad Antitrahomskim dispanzerom vršili su povremeno specijalisti oftamolozi dr. Kosta Stamenković, dr. Ana Rosić iz Tuzle. Epidemiolozi su još sa kraja devednaestog stoljeća (dr. Josip Katz), pa sve do tadašnjih vremena (Robert Fried, dr. Luka Šimović, dr. Stanko Sielski itd.), kontrolisali epidemiološku situaciju na tuzlanskom okrugu, pa su redovno i rado obilazili i gračanički teren.

U gradu je danonoćno radila apoteka, koju je vodio mr. ph. Velimir Svecenski, "čovjek velikog srca i čiste duše", uvijek uslužan, vrijedan i ljubazan. Njegov pomoćnik bio je, isto tako, vrijedni Osman Kozarić. Apoteku Doma zdravlja u to vrijeme vodio je Muharem Memić.

Jedno vrijeme je i ambulanta u Velikoj Brijesnici bila pod patronatom Doma zdravlja Gračanica, pa smo i tamo odlazili jedanput sedmično. Sjećam se da sam jednom, pri odlasku na teren u Veliku Brijesnicu, zatekao bolničara u pijanom stanju.

Objekti i oprema

Dom zdravlja u Gračanici je u to vrijeme raspolagao sa relativno zadovoljavajućim i

funkcionalnim prostorom. U suterenu je bila smještena kuhinja, ostave, skladišta za hranu, vešeraj, jedna veća prostorija, koja je služila kao trpezarija, ali i prostorija za sastanke kolektiva ili upravnog odbora.

U prizemlju su bile tri prostorije za ordinacije, jedna veća i jedna srednje veličine soba za stacionar, koji je raspolagao sa oko 15 do 18 postelja, prostorija za manje hirurške i gineološke intervencije, zubna ordinacija, zubotehnički laboratorij i biohemijski laboratorij. U sjeverozapadnom krilu zgrade smješten bio je Antituberkulozni dispanzer sa rendgen-aparatom i čekaonicom. U prizemlju su se nalazile i kancelarije za upravnika i pomoćnika, računovodstvo, administraciju i kartoteka. U drugom krilu zgrade, jugozapadno, bio je smješten Antitrahomski dispanzer ili stanica, sa ordinacijom i nekoliko postelja.

Na ulazu u zgradu bila je improvizirana portirnica. Na spratu zgrade bilo je smješteno porodilište sa nekoliko postelja, prostorija za porođaje i intervencije, soba za babice, soba za dežurnog ljekara, kupaonica itd.

U krugu Doma zdravlja, pored većeg povrtnjaka i voćnjaka, veličine od oko 6 do 8 dunuma, koji se prostirao sve do bašča i kuća mahale Lipa, nalazile su se garaže, radionica, štala, sjenjak i vozni park, jedno ili dva sanitetska auta ("Fićo") za odlazak u kućne posjete i terenske ambulante, zaprežna kola sa jednim ili dva konja, i veliki motocikl marke "Zindap" od 500 kubika, kojeg je nabavio tadašnji upravnik dr. Mlakar Ladislav. U to vrijeme Dom zdravlja u Gračanici raspolagao je sa relativno dobrom i dostatnom sanitetskom i drugom opremom, instrumentarijem za manje hirurške i gineološke intervencije, autoklave za sterilizaciju, aparatima za evakuaciju eksudata ili transudata iz prsišta, i ostalom kompletnom opremom za normalan rad i funkcionisanje gotovo svih radnih jedinica, odnosno medicinskih službi.

Prvi đacki sistematski pregledi

Nakon obilaska prostorija i kruga, te upoznavanja vodećih ljudi Doma zdravlja, dr. Emi-

nović me je rasporedio na teren, u osnovne škole gračaničke općine, u kojima sam obavljao sistematske preglede školske djece, učitelja i nastavnika. Sa mnom je bio raspoređen i jedan sredovječni službenik, priučeni medicinski radnik ili higijeničar, koji je u stvari bio naš administrator na terenu. On je već imao pripremljene spiskove školske djece i nastavnika sa njihovim generalijama, a ja sam mu diktirao eventualne patološke promjene i dijagnoze koje sam ustanovio fizikalnim pregledom i preporuke u vezi sa daljim postupkom sa oboljelim: dijagnostičke pretrage, specijalističke preglede, savjete, lijekove i slično.

Rad na ovom zadatku, od polovine januara do kraja marta 1958. godine, pričinjavao mi je pravi užitak. Obilazio sam prelijepe predjele i krajolike gračaničke općine, a to je za mene bilo pravo osvježenje nakon zamornog dvogodišnjeg rada u bolnici i ambulantama u Foči i okolini.

Na teren smo putovali kolima Općine ili Doma zdravlja, a u neka sela, kao što je Priješko Brdo, išli smo od Sokola, pješice. Pregledali smo školsku djecu i nastavnike u Gračanici i selima: Piskavici, Škahovici, Sokolu, Vranovićima, Babićima, Doborovcima, Prijekom Brdu, Džakulama, Malešićima, Stjepan Polju, Lukavici, Donjoj Lohinji, Donjoj Orahovici i, čini mi se, Boljaniću. Obavili smo nekoliko stotina, a možda i više, fizikalnih pregleda školske djece i nastavnika.

To su bili prvi sistematski pregledi školske populacije na ovim prostorima od oslobođenja zemlje, 1945. godine, jer je tek tada društvo smoglo snage da započne realizaciju davno proklamovanih zadataka i prioriteta Svjetske zdravstvene organizacije, to jest, sa preventivnim radom i djelovanjem u oblasti zdravstva.

Početak rada Savjetovališta i odjeljenja za dječje bolesti

U međuvremenu je stigao dopis upravi Doma zdravlja u Gračanici od Ministarstva zdravlja NR Bosne i Hercegovine, u kojem se traži, zahtijeva ili naređuje, da se uputi jedan

Slika 1. Dr. Ibrahim Eminović (1910. - 1984.), v.d. upravnika Doma zdravlja od 1956. do 1958. godine

ljekar na tromjesečni kurs iz socijalne pedijatrije pri Medicinskom fakultetu u Sarajevu. Upravni odbor Doma zdravlja donio je odluku, kojom se meni daje zadatak da ja pohađam taj kurs, s obzirom da sam, inače, želio specijalizirati navedenu granu medicine (pedijatriju ili dječje bolesti).

Od 1. aprila do 30. juna 1958.godine na Medicinskom fakultetu u Sarajevu pohađao sam i završio s uspjehom kurs iz socijalne pedijatrije (u prilogu faksimil diplome). Kurs je pohađalo oko 30 mladih ljekara iz domova zdravlja sa teritorije NR Bosne i Hercegovine. Organiziran je s ciljem da stručno osposobi mlade ljekare koji će voditi savjetovališta ili dispanzera za djecu domova zdravlja, umjesto specijalista pedijataru, koji su bili jako deficitirani. Samo su okružne bolnice ili dispanzeri okružnih mjesta u BiH, u to vrijeme, mogle imati ljekare te specijalnosti.

Na tom kursu odslušali smo cijelo gradivo iz kliničke pedijatrije i posebno informirani o novim dostignućima dijagnostike i terapije ove

grane medicine. Teorijsku i praktičnu nastavu izvodili su nastavnici i asistenti Klinike za dječje bolesti Medicinskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Nakon obavljene naučne i stručne ek-skurzije u Zagrebu, posjete i obilaska Klinike za dječje bolesti na Šalati i Instituta za higijenu Medicinskog fakulteta, gdje nas je primio idejni tvorac preventivne medicine u bivšoj državi pa i šire, akademik profesor dr. Andrija Štampar, postavljen sam za ljekara, voditelja ili šefa Savjetovališta i odjeljenja za dječje bolesti Doma zdravlja u Gračanici, koji su tada i osnovani kao samostalne radne jedinice.

Boravak u Sarajevu iskoristio sam, pored pohađanja kursa, za učenje i pripremanje gradiva za polaganje stručnog (državnog) ispita za ljekara, kojeg sam s uspjehom okončao 4. juna 1958. godine. (u prilogu faksimil Rješenja o raspoređivanju u zvanje ljekara i viši platni i administrativno-pravni rang).

Svi domovi zdravlja u Bosni i Hercegovini, čiji su ljekari u to vrijeme dobili diplome o završenom kursu socijalne pedijatrije, dobili su na poklon od UNICEF-a kompletnu opremu za savjetovalište i dječje odjeljenje u stacionaru: 10 do 12 krevetića sa posteljinom, mliječnu kuhinju sa priborom, vagu, visinomjer, sokovnik, mantile za osoblje, rublje za djecu i ostalu tehničku i potrošnu opremu.

Ta nova radna jedinica Doma zdravlja, bez ikakve pompe ili svečanosti, otpočela je sa radom negdje u ljeto 1958.godine. Sastojala se od ordinacije za preglede bolesne djece, savjetovališta za majke i zdravu djecu, kartoteke i stacionara sa 8 do 10 krevetića. Najčešće smo tretirali male pacijente oboljele od: dispepsija, enterokolitisa, bronhopneumonija, specifičnih infiltrata pluća nakon preboljelih morbila, distrofija, rahitisa itd. Infektivna oboljenja djece tretirana su u kućnom liječenju, a teži slučajevi i oni sa komplikacijama na Odjeljenju za infektivne bolesti Opće bolnice u Tuzli. Inače i svi ostali teži slučajevi, upućivani su na Dječje odjeljenje Opće bolnice u Tuzli.

Sa mnom, kao voditeljem Ordinacije, sa-

vjetovališta i stacionara za djecu, poslove medicinske sestre u ordinaciji i savjetovalištu obavljala je sestra Katica Ivanišević, dok su se u stacionaru za djecu smjenjivali dežurne sestre ili bolničari (priučeni medicinari), prema rasporedu dežurstava Doma zdravlja.

Organizacija rada, redovni i vanredni poslovi ljekara

U septembru 1958. godine, dotadašnji upravnik Doma zdravlja, dr. Ibrahim Eminović, napušta Gračanici i odlazi na novu dužnost u Konjic. Nakon njegovog odlaska, Upravni odbor Doma zdravlja (uz suglasnost Općine i Komiteta) postavio me je na to upražnjeno rukovodeće mjesto jer sam bio najstariji po stažu, s položenim državnim stručnim ispitom.

Nakon preuzimanja dužnosti v.d. upravnika Doma zdravlja, u septembru 1958. godine, ništa se bitnije nije promijenilo u mom radu. Nastavio sam poslove ljekara i simbolično dobio veća prava, ali zato i mnogo krupnije i odgovornije dužnosti. Raspored ljekara ostao je uglavnom isti, s tim što je dr. Momčilo Bogićević preuzeo stručne ljekarske poslove doktora Eminovića.

Ostali ljekari imali su sljedeći raspored: dr. Ante Planjar je i dalje vodio stacionar za odrasle i ordinaciju za aktivne osiguranike (radnike) i poljoprivrednike; dr. Momčilo Bogićević je preuzeo ordinaciju za porodične osiguranike (žene, odraslu djecu iznad 14 godina) i penzionere; ja sam, pored upravničke dužnosti, vodio ordinaciju i stacionar za djecu sa Savjetovalištem i ginekološku ambulantu. Porodilište su vodile dežurne babice, a nadzor nad njim imao je dežurni liječnik, koji je po potrebi izvršavao i poneku akušersku intervenciju. Redovna dežurstva ljekara u Domu zdravlja i stacionara za stanovništvo grada i općine, svakodnevno i praznicima, vršila su sva tri liječnika naizmjenično, tako da su nam dežurstva "padala" na treći dan. Nije bilo obavezno dežurstvo u zgradi Doma zdravlja, ali je dežurno zdravstveno osoblje (sestre, bolničari, babice) moralo znati, gdje se dežurni doktor nalazi. Pored interven-

cija u ordinacijama ili stacionaru, dežurni ljekar je morao po potrebi, vršiti i preglede bolesnika u kućnim posjetama.

Ljekari koji su bili slobodni od dežurstva, vršili su poslije podne (nakon radnog vremena), preglede bolesnika u terenskim ambulantama Doma zdravlja: utorkom (Boljanić), srijedom (Lukavica) i četvrtkom (Doborovci). Pored toga, bilo je povremeno i vanrednih zadataka i obaveza, koje smo morali izvršavati, kao što su kućne posjete po pozivu izvan radnog vremena i dežurstva, protivepidemijski rad na terenu, vakcinacije djece i stanovništva, sanitarna inspekcija, popularna predavanja, sudsko-medicinske ekspertize, sistematski pregledi radnika na ugroženim po zdravlje radnim mjestima, stručni sastanci Podružnice ljekara BiH u Tuzli, povremene edukacije, rad u odboru Crvenog krsta (križa), sastanci Upravnog odbora ili kolektiva, itd. Sav taj teret i obaveze, u to vrijeme, padao je na pleća nas trojice ljekara. Kako se vidi, pored redovnog svakodnevnog posla, svaki od nas je sedmično najmanje dva puta dežurao i išao na teren jednom do dva puta. Dakle, sveukupno tri do četiri dana u sedmici, danonoćni rad i obaveze, bez redovnog odmora i sna. Pa i oni "slobodni dani" bez dežurstava i terena, često su bili "zauzeti" vanrednim poslovima ili kućnim posjetama bolesnika. Iz ovog rasporeda i programa rada ljekara, jasno je i očito, koliko smo u to vrijeme bili angažovani i preopterećeni na poslu.

Dužnost upravnika Doma zdravlja obavljao sam od septembra 1958. do 1. marta 1960. godine, kada sam sporazumno prešao na novu dužnost u Tuzlu. U tom razdoblju, dakle, "igrao sam" u tročlanom ljekarskom timu, koji je uživao veliku popularnost i povjerenje Gračanlija svih generacija. Tu ekipu sačinjavali su: dr. Smajo (Ismail Hadžiahmetović), dr. Ante (Ante Planjar) i dr. Momo (Momčilo Bogićević). Bez malo vršnjaci, divno smo se slagali, poštivali i družili, dogovorno radili, sporazumijevali i razmjenjivali iskustva, dežurali za grad i područje općine, izvršavali poslove u terenskim ambulantama (Doborovci, Lukavica,

Boljanić), po ustaljenom redu i rasporedu. Dr. Avdo Prohić i dr. Vera Jovanović, u to vrijeme radili su u Zdravstvenoj stanici Bosansko Petrovo Selo. Sa ove vremenske distance gledano, taj teret i obaveze mogli su uspješno izvršavati, samo mladi i zdravi ljudi, obdareni golemim moralnim i profesionalnim entuzijazmom.

Prva općinska sanitarna inspekcija

Na osnovu dopisa Ministarstva zdravlja NR Bosne i Hercegovine, Upravni odbor Doma zdravlja, uputio me je na seminar za sanitarnog inspektora, koji sam pohađao od 15. do 20. decembra 1958. godine pohađao i sa uspjehom završio, pri Republičkom sanitarnom inspektoratu u Sarajevu. Početkom januara 1959. godine, postavljen sam za prvog općinskog sanitarnog inspektora u istoriji zdravstva i vođenju tih poslova u Gračanici. Imenovanjem na tu dužnost, koju sam obavljao honorarno, istovremeno sam postao član odbora (Komisije) za socijalno-zdravstvene poslove Opštine Gračanica, čiji je predsjednik tada bio Džemal Šuša, a referent Muhamed Jusufbegović.

Odgovarajućim zakonskim promjenama u to vrijeme pooštrene su higijenske, protivepidemijske i sanitarne mjere na teritoriji cijele naše bivše Republike, pa i Opštine. Moji saradnici u tom poslu, bili su higijeničari Epidemiološke stanice Doma zdravlja u Gračanici: Rasim Voloder i Muhamed Vehabović. Njihova je dužnost bila, da svakodnevno (nekada i noću ili u rano jutro), obilaze radnje i sve objekte koji podliježu sanitarnim kontrolama i nadzorima i da inspektora izvještavaju o stanju na terenu. U slučajevima ustanovljenih nepravilnosti u vođenju radnji i objekata od sanitarno-higijenskog značaja, sanitarni inspektor je bio obavezan izaći na lice mjesta i poduzeti sve administrativno-pravne mjere, da se pronađeni higijensko sanitarni propusti što prije otklone. Na tim poslovima bili smo strogi, pravični i korektni, kako je to i Zakon nalagao. Bilo je rješenja i mjera o privremenom zatvaranju i obustavi rada nekih objekata, dok se greške i nedostaci ne otklone (slastičarna u Malešićima).

Isto tako, ni jedna nova radnja ili objekat, koji podliježe Zakonu o sanitarno-higijenskim mjerama i nadzoru (pekare, mesnice, slastičarne, čevabdžinice, burekdžinice, kafane, gostione, restorani, brijačnice, hoteli itd.), nisu mogle biti stavljene u funkciju bez pregleda i pozitivnog rješenja o otvaranju i radu objekta.

Počeci preventivne i patronažne službe

U ljeto 1959. godine javile su nam se tri mlade diplomirane babice (sestre akušerke) - Tifa Zildžić, Behka Jahić i Radojka Lazić - koje su bile stipendisti Doma zdravlja ili Opštine Gračanica, pa smo ih bili dužni zaposliti. Kako smo u to vrijeme imali već tri ili četiri iskusne babice, koje su se smjenjivale u službi u porodilištu i ginekološkoj ambulanti Doma zdravlja, novopristigle babice, objektivno, nisu nam bile potrebne. Ali kako se sve više forsirao, pored liječenja oboljelih, preventivni rad, posebno u populaciji djece i žena, odlučili smo da novoprimitljene sestre akušerke (babice) rade na područjima mjesnih zajednica gračaničke opštine i to: u Doborovcima, Lukavici i Boljaniću, pri terenskim ambulantama Doma zdravlja. Dužnosti su im bile sljedeće: da vrše normalne porođaje na terenu, u kućama porođilja, svakodnevni obilasci i perinatalna skrb majki i novorođenčadi, zdravstveno prosvjetovanje naroda, te nadzori pomoć u liječenju ostalih bolesnika i patronažna služba na terenu gdje djeluju, pod nadzorom i uz pomoć dolazećeg terenskog liječnika, i da sve sumnjive slučajeve na patološku trudnoću i nenormalan porođaj, upućuju se ljekaru Doma zdravlja na dalju obradu i tretman. Tako su, prvi puta u historiji gračaničkog zdravstva, na terenu uvedene preventivne i patronažne usluge: trudnicama, porođiljama, novorođenčadima i ostalim bolesnicima.

Ostali vidovi rada i posebne aktivnosti ljekara i osoblja

Pored svog redovnog rada u Domu zdravlja, u ljeto 1958. godine, po nalogu upravnika

dr. Eminovića, vršio sam gotovo mjesec dana nakon radnog vremena sistematske preglede radnika, Rudnika azbesta i Preduzeća drvene industrije u Bosanskom Petrovom Selu, te Preduzeća građevinskog materijala (Ciglane) u Sočkovcu.

Ispred Odbora Crvenog krsta u Gračanici, čiji sam član Predsjedništva, ubrzo po dolasku postao, održao sam par predavanja građanstvu, u sali (predavaonici) Medrese. Sjećam se da je jedna tema bila "Hypertensio arterialis" (visoki krvni pritisak). Po mom dolasku u Gračanicu, član uprave F.K. "Bratstvo" Nesib Džafirović, zamolio me je da se primim dužnosti klupskog ljekara tog kluba, što sam rado prihvatio. Tako sam i ostao član Uprave tog kluba. Dužnost mi je bila da vodim nadzor nad zdravljem igrača, da povremeno vršim sistematske preglede i da prisustvujem i činim usluge povrijeđenim igračima na utakmicama. Sa igračima F.K. "Bratstvo" odlazio sam nekoliko puta u obližnja mjesta (Živinice, Tuzla).

Svake godine, obično početkom jeseni, vršene su vakcinacije školske djece u Gračanici i na terenu općine, najčešće "DiTePer" vakcinom (protiv difterije, tetanusa i velikog kašlja) ili nekom sličnom. Godine 1958. na tome je bio angažovan dr. Ante Planjar, a sljedeće 1959. taj posao ja sam obavio zajedno sa dr. Momčilom Bogićevićem.

Po povratku iz Sarajeva, sa kursa Socijalne pedijatrije, u ljeto 1958. godine, upravnik dr. Eminović, predao mi je u dužnost i obavezu, da po nalogu Opštinskog suda vršim sudsko medicinske uviđaje i ekspertize na teritoriji općine. Uskoro sam od Opštinskog suda u Gračanici, dobio rješenje o postavljenju za sudsko-medicinskog vještaka. U izvršavanju tih poslova, moj saradnik i asistent bio je vrijedni i požrtvovani medicinski radnik, bolničar Muharem Memić. U toku nepune dvije godine, na teritoriji općine Gračanica izvršio sam sedam sudsko-medicinskih uviđaja, od kojih i četiri sudsko-medicinske obdukcije. Dom zdravlja u Gračanici posjedovao je u to vrijeme kompletan, nov i savremen instrumentarij za vršenje

obdukcije, što mi je bila olakšavajuća okolnost u tom poslu.

U razdoblju od 1956. do 1958. godine, u vrijeme kada je dr. Ibrahim Eminović bio upravnik Doma zdravlja, po ugovoru o djelu, dolazio je iz Sarajeva u Gračanicu pukovnik dr. Dželaludin Teskeredžić, specijalista za bolesti uha, grla i nosa i vršio tonzilektomije određenim i naručenim pacijentima. Te su se intervencije radile dva do tri puta godišnje, subotom, u operacionoj sali Doma zdravlja, s tim što bi dr. Teskeredžić prenoćio i sutradan obišao operisane bolesnike i izvršio vizitu, radi uvida u njihovo zdravstveno stanje, saniranja ili sprečavanja eventualnih postoperativnih komplikacija (krvarenja) i slično.

Nakon odlaska dr. Teskeredžića iz Gračаницe, što bi se obično događalo nedjeljom poslije podne, dežurni ljekari Doma zdravlja su preuzimali operisane bolesnike i vodili nadzor nad njima narednih pet do šest dana, tj. do oporavka i otpusta kućama.

Ti operativni zahvati, na licu mjesta u Gračanici, rađeni su iz finansijskih i ekonomskih razloga, zbog uštede sredstava i što je još važnije, zarad bržeg i efikasnijeg rješavanja zdravstvenih problema stanovnika ovog kraja.

Događalo se, u vrijeme godišnjih odmora ili odsustvovanja našeg zubara, da su nužne stomatološke intervencije (ekstrakcija oboljelog zuba), uspješno vršili naši ljekari, koji su educirani u tom poslu na Medicinskom fakultetu ili Sanitetskoj oficirskoj školi (SOŠ) u Vojno-medicinskoj akademiji (VMA).

Na kraju, želim reći i to, da su svi pobrojani poslovi ljekara (redovni i vanredni) u to vrijeme ulazili u redovan plan i program rada (izuzev sanitarne inspekcije) i zbog toga su bili, tek simbolično nagrađivani. Treba spomenuti i visoku ocjenu i pohvalu, koju je kolektiv Doma zdravlja Gračanica, dobio 1959. godine, od zdravstvenog inspektora okruga Tuzla, dr. Fuada Idrizbegovića, za uspješan i savjestan rad i postignute rezultate u svim segmentima rada naše ustanove, posebno Savjetovališta i stacionara za djecu i porodilišta.

O medicinskom kadru

U razdoblju austrougarske uprave i monarhističke Jugoslavije, pa i poslije Drugog svjetskog rata, sve do kraja pedesetih i početka šezdesetih godina prošlog stoljeća, bilo je veoma malo medicinskih radnika sa srednjom stručnom spremom. Njihove su poslove najčešće obavljali polukvalifikovani medicinski radnici sa nižom stručnom spremom ili čak i bez nje, najčešće kao priučeni bolničari i bolničarke. Na tim poslovima u nekim krajevima radile su i časne sestre. Većinu tih radnika krasile su velike ljudske vrijednosti: entuzijazam, humanost, savjesnost, a posebno korektan odnos prema bolesniku i pretpostavljenom osoblju. Na te i takve medicinske radnike moglo se je sa sigurnošću osloniti u svakoj prilici. Sve to odnosi se i na medicinske kadrove sa kojima sam radio i sarađivao u Gračanici, pa i ostalim mjestima, u kojima sam djelovao kao liječnik (Foča, Tuzla, itd.) Još uvijek mi je u sjećanju pregalaštvo i rad zdravstvenih radnika u patronažnoj službi i kućnom liječenju građana Gračanice, koji su po kućama danonoćno i po potrebi činili usluge oboljelim i povrijeđenim, kao što su: davanje injekcija ili infuzija, razna previjanja, njegu nepokretnih i slično. Tu su se posebno, pored ostalih isticali: Katica Ivanišević, Muharem Memić, Mehmed Kozarić, a povremeno i Ahmet Beganović.

Na kraju, posebno ističem, da mi je rad i boravak, kao ljekara i građanina u Gračanici, ostao u najljepšem sjećanju i uspomeni, kako zbog prijatnog ambijenta i kolektiva u kojem sam radio, tako i zbog divnog grada, okoline, a nadalje zbog vrijednog i sposobnog naroda tog kraja, koji me je odista, uvijek i na svakom mjestu i prilici cijenio i poštivao. I danas često zaželim i ponekad dođem u "moju" Gračanicu da pohodim rodbinu, čaršiju, mahale, okolinu i ponekog prijatelja.

Osoblje Doma zdravlja u Gračanici u razdoblju od 1958. do 1960.godine

Ljekari: dr. Ibrahim Eminović, v.d. upravnika do septembra 1958. godine, dr. Ismail Ha-

džiahmetović, v.d. upravnika od septembra 1958. godine do 1. marta 1960. godine, dr. Vera Jovanović, dr. Ante Planjar i dr. Momčilo Bogićević;

Zubari i zubotehničari: Stjepan Bačaj, Fahrudin Aganović, Zulfija Ramić, Mustafa Beganović, Sija Lika i Mina Duraković (asistent);

Medicinari: Meho Brkić, Muhamed Bedak, Marija Čelan, Slavka Đurđević, Marica Kurtagić, Mehmed Kozarić, Katica Musturica, Bahta Duraković, Sadeta Muderizović, Muharem Memić, Ahmet Beganović, Muhamed Vehabović, Zijo Đulić, Osman Konjić, Ago Gopo;

Laborant: Šime Gašpar;

Babice: Bisera Halilbegović, Katica Ivanišević, Lutvija Salkić, Vera Jovanović, Behka Jahić, Tifa Brkić i Radojka Nedeljković;

Higijeničari: Rasim Voloder, Mesud Mujakić, Rašid Grbić;

Bolničari na terenu: Hasan Džananović (Doborovci), Hasib Mujkanović (Lukavica), Suljo Kadrić (Brijesnica);

Pomoćnik upravnika: Muhamed Sokolović;

Ekonom: Jusuf Junuzović.

Administracija i računovodstvo: Lejla Brkić, Mustafa Salkić, Aiša Salihbašić, Raza Jahić, Safija Hivziefendić;

Kartoteka: Dušanka Dejanović, Nevenka Gašić;

Izveštaji i jelovnik stacionara: Ankica Toman – Devedžić;

Vozači: Sejdo Šerifović i Abdurahman Cviko;

Kuharice: Marija Pavlović, Šemsa Dželilović, a kasnije Samka i Mićo.

Vešeraj: Sulta Alečković (pegla i šila), *prale veš:* Nesiba Poturalić, Hanča Sinanović, Rahima Kamarić;

Kurir: Zula Ljevšić;

Čistačice: Tomka Simić, Mina Omičević, Asima Čeliković, Draginja Lošić, Mejrema Šaković.

Napomena: Podatke o uposlenom osoblju Doma zdravlja, za navedeni period, na moju zamolbu, ljubazno se odazvala i napisala, umirovljena babica i sestra, Katica Ivanišević, moja veoma vrijedna i poštovana saradnica, na čemu joj se najljepše zahvaljujem